

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 5, Sayı/ Issue 9 (Aralık/ December 2020), ss./ pp. 270-280

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

DOI: 10.48122/amisos.833437

Özgün Türü / Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 30. 11. 2020
Kabul Tarihi/ Accepted: 07. 12. 2020

LYKAONİA'DA MİTHRAS KÜLTÜNÜN İZLERİNE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER

SOME EVALUATIONS ON THE TRACES OF THE MİTHRAS CULT IN LYKAONİA

Nizam ABAY*

Öz

Bir Aryan topluluğu olarak karşımıza çıkan Mithras, başta güneş olmak üzere ışık, adalet ve anlaşma tanrısı olarak da kabul görmüştür. Mithras kültü Hindistan'dan başlayıp İran ve Mezopotamya üzerinden Anadolu'ya sonradan da Roma'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Hindistan'da Mitra, İran'da Mithra ve Roma'da ise Mithras olarak karşımıza çıkan bu kült, Anadolu kültürleriyle etkileşime geçerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kendine yer bulmuştur. Bu yerlerden biri de Lykaonia Bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lykaonia'da Antik Çağ, Mithras'a ait kültürel unsurların görülmeye başlandığı dönemdir. Bu kültürel unsurlar genelde epigrafik, nümizmatik ve heykeltıraşlık eserlerle ilgilidir. Bu eserlerden yola çıkarak yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalar ışığında Lykaonia Bölgesinin Mithras kültüne ait izleri sorgulanmaktadır. Bu çalışma da Lykaonia kentlerinde Mithras kültürüyle ilgili derli toplu olmayan kaynakları ve yeni bilgileri bir kontekst halinde bilim dünyasına sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia, Mithras, Kült, Antik Dönem, Kültürel Unsurlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Alaadin Keykubat Kampüsü, Selçuklu/Konya/Türkiye. E-posta: nizamabay21@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8334-4436>

Abstract

The Mithras cult arose in Aryan society. Mithras is known as the god of light, justice and contracts. The Mithras cult first emerged in India and then spread from Iran and Mesopotamia to Anatolia and Rome. The cult of this god, known as Mitra in India, Mithra in Iran and Mithras in Rome, interacted with Anatolian cults and found a place in various regions of Anatolia. One of these regions was Lykaonia.

The Ancient Age was when cultural elements of Mithras appeared in Lykaonia. These cultural elements mostly consist of epigraphic, numismatic and sculpture artifacts. In light of the examination of these artifacts, this study describes the traces of the Mithras cult in Lykaonia. Its aim is to present a contextualized compilation of various sources and recent information on the Mithras cult in Lykaonian cities.

Keywords: Lykaonia, Mithras, Cults, Ancient Age, Cultural Elements.

Giriş

Lykaonia, Antik Dönem’de Konya ve Karaman illerinin büyük bir bölümünü içine alan bölgenin ismi olarak bilinmektedir¹. Lykaonia bölgesinin idari durumu tarihi süreç içinde değişiklikler gösterdiğinden, bölgenin sınırlarını kesin çizgiler ile tanımlamak oldukça zordur². Antik Dönem’de en geniş sınırlandırmayı Strabon yapmış diyebiliriz. Strabon, bölgeyi; batısı Phrygia, doğusu Kappadokia, kuzeyi Galatia, güneyi Toroslarla çevrili bölge diye tanımlar³.

Xenophon Anabasis adlı eserinde, İskenderin Darius'a karşı yaptığı seferde bölgeyi; Phrygia'nın en son kenti olarak tanımladığı Ikonion'un doğu tarafından başlatır ve beş günlük yürüyüş mesafesindeki Dana (Niğde civarında Kilisehisar-Kappadokia şehri)'ya kadar uzandığını söyler⁴.

Plinius (MS 23-79) Tetrahia ex Lykaonia= Lykaonia Prensiği'nden söz ederken Ikonion ve Toroslardaki Thebase ve Galatia ile Kappadokia hududundaki Hyde'yi de içine alan 14 şehirden bahseder⁵.

Mithras Kültü (Genel Özellikler)

“Mith” ifadesi en eski olarak Hinduizmin “Rig Veda” adlı kutsal metinlerde görülmüştür. Ahlaksal düzenin yöneticisi ve koruyucusu Varuna ile birlikte anılır⁶. Antik Arilere ait güneşle ilişkilendirilen bu tanrı MÖ 2000 yıllarında beri bilinmektedir⁷. Pers kökenli olarak da bilinen Mithras’ın Farsça karşılığı olan “Mihr” yalnızca “güneş” anlamına gelen bir sözcük olmakla kalmaz, aynı zamanda Mitra olarak Sankritçe “dost, arkadaş”, Mithras olarak da Avesta’da “anlaşma, sözleşme” anlamını taşır⁸. Mithras’ın tarih sahnesine ilk çıkışı da Hititlerle Mitanniler arasındaki XIV yy’a ait anlaşma metinlerinde karşımıza

¹ Raimond 2004, 100.

² Ruge 1927, 2253-2265.

³ Strabon XII, 11,10.

⁴ Xenophon, 1,11,19.

⁵ Plinius NH. V, 95.

⁶ Carnoy 1917, 66.

⁷ Bilgin 1996, 110

⁸ Jones 1915, 752.

çıkılmaktadır. Burda Hitit yazıtında “Miidraashsriill” adlı bir tanrının Mithras olduğu ve Mintaniler'in koruyucu tanrısı olduğu ifade edilmiştir⁹.

Persler'de ise Mithras, Avesta kaynaklarında Ahura Mazda'nın yarattığı tanrı olarak kabul görmüştür. İyiliği temsil eden Ahura Mazda ile kötülüğü temsil eden Ahriman arasındaki savaşta, iyinin koruyucusu ve adalet tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰. Avesta metinlerinde Perslerin savaşa giderken dua ettikleri tanrı olarak verilmiştir¹¹. Aynı zamanda Zerdüştlük öncesi ışık tanrısı olarak bilinir¹². Mithras inancının İran coğrafyası dışına yayılmasında ise Perslerin zaferleri ile Antik İran'da din adamı sınıfını oluşturan magilerin misyonerlik faaliyetleri etkili olmuştur¹³. MÖ 550 yılından itibaren de Anadolu'ya yerleşmeye başlayan magilerin etkisiyle Mithras dini; Pontus, Kappadokia, Phrygia ve Galatia'la birlikte küçük Asya'ya girmiştir¹⁴. Magiler, Anadolu'da Kybele kültü ile karşılaştıktan sonra Mithras kültü ile Kybele kültürünü birleştirdiler. Böylece İran ve Mezopotamya'da Anahita ile birlikte anılmış olan Mithras, Anadolu'ya girdikten sonra Tanrıça Kybele ile etkileşime geçti. Kybele, Anahita'nın yerini aldı ve Mithras, Kybele ile birlikte anılmaya başladı¹⁵. Perslerin büyük İskender'e yenilmesiyle de Mithras dini Yunan ve Roma dünyasına kadar yayıldı¹⁶. Pers kökenli olan Mithra, ışık tanrısı olması dolayısıyla Yunan güneş tanrısı Helios ile özdeşleştirilmiştir. Persler'in güneş tanrısı olarak tanımlanmıştır. Mithras böylece Helios, Serapis gibi güneş tanrılarıyla bir tutulmuştur¹⁷. Roma Dönemi'nde ise Mithras, yenilmeyen ve hiç bir zaman da yenilmeyecek olan güneşi (sol invictus) temsil etmekte ve askerlerin cesaret, başarı ve özgüvenini simgelemektedir.

Ancak yukarıda değindiğimiz tüm bu bilgilerin aksine Mithras'ın Pers kökenli olmadığı tezini savunan yazarlar da karşımıza çıkmaktadır. Sayıları çok olmakla birlikte birkaçını örnek vermek gerekirse tarihçi Plutark ve David Ulanseydir¹⁸. Tarihçi Plutark'a göre Mitraizmin kökleri MÖ 67'de Pompei tarafından Anadolu'nun Kilikia kıyılarından temizlenen korsanlara kadar gitmektedir. Mitraizm en önce Anadolu'nun güneydoğu kıyılarındaki Kilikia bölgesinin korsanları arasında ortaya çıktığı görüşünü savunur¹⁹. Bir diğer muhalif görüş Ulansey, Mitrazim'de bilginin çok değerli ve güçlü olmasından dolayı belki de gizleme amacıyla Perseus'un Mithras adıyla anılabileceğinin üzerinde durur²⁰. Bunun yanında Ulansey MÖ I. yy'da Anadolu'yu egemenliği altına alan Pontus kralı VI. Mithridates Eupatorun da bu isim değişikliğinde etkili olmuş olabileceğinin de ekler. Şöyle ki, ona göre mitolojik olarak Perseus'un soyundan geldiğine inanılan Kral VI. Mithradetes Eupator'un Roma'ya karşı ittifak içinde olduğu Kilikalı korsanlara çok yakın ilişkide olmasının ve Pers Tanrısı Mithra'nın adını taşımasının korsanların yeni tanrı için Latince haliyle “Mithras” ismini benimsemelerinde etkili olması açıktır. Dolayısıyla Ulansey, Perseus ve Mithras'ın özdeşleştirilerek yeni kültür tanrısına Latince formuyla Mithras adını vermiş olduğunu ileri sürmüştür.²¹ Kral Mithradetes'in kendisini Perseus ile çok yoğun bir şekilde özdeşleştirdiğini ve basılan sikkelerde Perseus'un yanı sıra Perseus gibi giyinmiş Mithradetes'in tasvirlerinin

⁹ Vermaseren 1963, 13.

¹⁰ Plut. Artax. 4; Q. hist. Alex. IV 13 (49) 12.

¹¹ Clemen 1931, 42.

¹² Graves 1959, 312.

¹³ Vermaseren 1963, 18.

¹⁴ Arslan 1999, 431.

¹⁵ Burkert 1999, 19.

¹⁶ Arslan 1999, 427.

¹⁷ Strabon XV 3,13.

¹⁸ Ulansey 1998, 50-51.

¹⁹ Plut. Vit. Pomp. 24; 46-120.

²⁰ Ulansey 1998, 106.

²¹ Üzümlü 2016, 33-63; Ulansey 1998, 108-109.

yer aldığı bilinmektedir²². Nitekim Mithras kültü konusunda en son ve kabul gören çalışmaları ile karşımıza çıkan Ulansey'e göre de²³, Mithras Perseus soyundan gelmektedir. Mithras aslında Perseus'dur. Daha sonra ismi değiştirilmiştir²⁴. Ulansey, Mithras ile Perseus'un aynı varlıklar olduğunu Perseus takımyıldızının gökteki Mithras'ın tauroktonideki yerini işgal etmesi olarak gördüğümüz astronomik olguyla da açıklar²⁵. Dolayısıyla, bu çalışmadaki hedeflerimizden biri de epigrafik, nümizmatik ve heykeltıraşlık kaynaklarından Mithras'ı hem Pers kökenli bir kült hem de Perseus bağlamında dikkate alarak, bu bilgiler ışığında, Lykaonia'da Mithras kültürünün varlığını sorgulamaktır. Her ne kadar çalışmamızda değerlendirdiğimiz kanıtların bazıları açık bir şekilde Mithras kültüne işaret etse bile bazılarının ise şüpheli ya da üzerinde bir fikir birliğine varılamamış olmasından ötürü tartışma götürmektedir.

Lykaonia Bölgesinde Mithras İzleri

Nümizmatik Kaynaklar

Perseus, Lykaonia'daki İkonium (Konya) şehrinin kurucusu olarak da bilinmektedir. Bunun da mitolojik nedeni şöyle açıklanır. İkonium'da bir ejderha şehre musallat olur, kadın ve kızları yer. Nihayet Jüpiter'in oğlu Perseus ejderhayı öldürerek halkı bu beladan kurtarır. Halk da ona olan şükranını belirtmek için şehrin bir kapısı üzerine Perseus'un bir resmini koyar. Resim demek olan "ikon" dan dolayı şehre de İkonium adı verilmiştir²⁶. Dolayısıyla Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen İkonium sikkeleri üzerinde yer alan Perseus tasvirleri bu gerekçyledir²⁷ (Res. 1). Ulansey'e göre yukarıda ayrıntılı işaret ettiğimiz gibi Mithras da Perseus soyundan gelmektedir. Mithras aslında Perseus olup sonradan ismi değiştirilmiştir. Perseus ise Tarsus kent kurucusu olarak kabul edilirdi. Perseus resmi Kilikia kent paralarında görülmektedir²⁸. Tabi Perseus'un tapınımı sadece Kilikia bölgesi ile kalmayıp Toros sıra dağlarının ötesine geçtiği bilinmektedir. Örneğin Perseus, Lykaonia'daki İkonium (Konya) şehrinin kurucusu olarak da tanınır. Nitekim İkonium'un Hellenistik ve Roma dönemi birçok sikkelerinde Perseus'un Gorgo'nun kesik başını tutar şekilde betimi yer almaktadır. Bu görüş bağlamında İkonium sikkeleri üzerinde görülen Perseus ile Mithras arasında bir bağ olduğunu gösteren kanıtlar oluşmaktadır. İkonium Perseus'u ile Mithras figürü arasındaki bu kanıtlarda üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Mithras ve Perseus figürlerinin etkileyici benzerliğini başlıkları oluşturuyor. Mithras ve İkonium sikkeleri üzerindeki Perseus her zaman frig veya Mithras külahı ile görülmektedir (Res. 2-3). Perseus'un bu külahı Tanrı Hades tarafından görünmezlik için verilmişti. Bu sayede Medusa'yı öldürebilecekti. Bu Mithras külahı Yunan ve Roma sanatında onu giyen kişinin "İranlı veya sadece Anadolu veya doğulu" olduğunu gösterirdi²⁹. Dolayısıyla Perseus'un giydiği Hades'in başlığının sık sık bir Mithras külahı olarak gösterilmesi, Mithras ile Perseus arasındaki bağlantıyı daha güçlendirir niteliktedir. Nitekim Ulansey, Perseus'un İran ve Persler ile bağlantılı olduğunu söyler³⁰. Saudavar, "Mithras şapkasına benzer başlığın

²² Imhoof – Blumer 1898, lev. 172, 180.

²³ Ulansey 1998.

²⁴ Ulansey 1998, 49.

²⁵ (İlkbahar ekinoksu Boğa'da iken gök ekvatoru ekliptik üzerinde Perseus'un altından veya üzerinden geçmektedir ayrıntılı bilgi için bkz. Ulansey 1998, 69-75.)

²⁶ Sami 1314, 3782.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abay 2018, 218-222, kat. no. 67-92, 172-174.

²⁸ Ulansey 1998, 49.

²⁹ Ulansey 1998, 36.

³⁰ Eskiden Perseus'un Persler ile ilişkili olduğuna inanılırdı, ama ismi İranlı (Persian) anlamına gelmediği için ona bir oğul uydurdular ve adına İranlı anlamına gelen "Perses" dediler. Bu isim Yunan edebiyatında, Persler tarihte önem kazanmadan önce de kullanılıyordu. Böylece Karyandalı Skylax, Aşiklos, Hellaniskos ve Herodotos Perseus'u İran ile bağdaştırdılar (Ulansey 1998, 37; Howe 1954, 216).

günümüzdeki diğer benzerlerine Konya'daki Mevlevi dervişlerinin giydikleri yüksek ve tepesi düz-oval keçe külah başlıklarında görmekteyiz” der³¹. Saudavar, Antik Çağın yayılmacı dini olan Mithras kültü ile günümüzdeki Konya ve çevresinde bulunan bazı etnografik unsurlar arasında bağlantı kurmaktadır. Kökeni İran'a bağlı bir nevi kardeşlik teşkilatı olan “Mithraizm” sonraki dönem örneklerinde kendilerine meşruluk kazandırmak için İslam büyüklerinin geçmişini kendi hiyerarşisine dayandırmıştır³². Buna göre dervişler iki işareten tanınırlardı. Bunlardan bir tanesi Frig külahına benzer şapka, diğeri ise 3 noktalı düğme şekilli bir semboldür. Saudavar ayrıca Mithra adetlerinden olan postun Mevlevi dergâhlarında yerini seccadeye bırakmış olduğunu söyler³³.

İkonium sikkeleri üzerinde yer alan Perseus ikonografisinin³⁴ ikinci benzerlik bağı, Perseus'un tıpkı tauroktoni de (Res. 4) Mithras'ın boğayı öldürürken her zaman ters yöne bakar durumudur (Res. 5). Ulansey'e göre Perseus'un Medusa'yı öldürürken başka tarafa bakma durumu ikonografik olarak Mithras'la o kadar büyük paralellik göstermektedir ki Mithras tauroktonisinin yaratılmasında rol oynamış olabilir³⁵. Benzer görüşleri savunan Saxl'a göre de Perseus'un Medusa'yı öldürürken başka tarafa bakmasını her ne kadar Medusanın bakışının öldürücü olmasıyla açıklasa da buradaki ters yönlere bakış tarzı Mithras'ın canlandırılmasında etkili olmuş olabilir³⁶. Dolayısıyla burada Mithras ile Perseus'un arasındaki bu ikonografik paralellik, bu iki figür arasında bir bağ olduğunu göstermesi açısından iyi birer örnek oluşturmaktadır.

İkonium sikkeleri üzerinde betimlenen Perseus ile Mithras arasındaki üçüncü benzerlik ise Perseus'un Medusa'yı öldürürken elinde tuttuğu kesici ucu kıvrık bıçak olan harpedir. Tıpkı Mithras'ın boğayı öldürürken elinde gördüğümüz kesici alet gibi. Perseus'un harpesi Mithras ikonografisinde önemli bir simge olarak görülmektedir. Çünkü harpe Perses adlı kültün beşinci derecesinin simgesi olarak kabul edilir³⁷. Aynı harpe, Mithras kültürünün yedi kademesi ile ilgili sembol gruplardan ikisi içinde yer almaktadır³⁸. Mithras ile Perseus'u benzeştiren bu kanıtların varlığı rastlantı olmasa gerek. Bu nedenle Lykaonia'da İkonium sikkesi üzerinde yer alan Perseus ve Mithras arasında ele aldığımız bütün bu mitolojik ve ikonografik özellikler Lykaonia'da Mithras kültü etkisini kanıtlar niteliktedir.

Epigrafik Belgeler

Lykaonia Bölgesinin önemli bir antik yerleşkesi olan Derbe'de bir mimari yapı ögesi olan korniş tespit edilmiştir. 38 cm yüksekliğinde 1.64 cm genişliğinde 0.67 cm derinliğinde olan bu korniş üzerinde 2 satırlık yazıt yer almaktadır.

Yazıt:

[Α]ρούκιος ἀνέστησε Τήλεφον καὶ Μᾶρκον καὶ Σέξτον [υἱὸς(?)] | [κ]αὶ ἑαυτὸν ἀετὸν καὶ Ἀμμουκιν Βαβοου τὸν π[α|τέρα] ἀετὸν τειμῆς χάριν³⁹.

Yazıt da Loukios; kendisinin, oğullarının ve babasının heykellerini diktiği konusu geçmektedir. Ancak konudan ziyade yazıtta geçen bir kelime dikkat çekicidir. Bu kelime ise Loukios ve babasının kavram olarak “ἀετός” olarak tanımlanmasıdır. Mithras kültü ile ilişkisi

³¹ Saudavar 2014, 54, fig. 80.

³² Saudavar 2014, 26.

³³ Saudavar 2014, 34, fig. 155.

³⁴ Abay 2018, 235, kat. no. 174; Sikke örnekleri için bkz. 218-222, kat. no. 67-92, 172-174.

³⁵ Ulansey 1998, 36.

³⁶ Saxl 1931, 14.

³⁷ Üzümlü 2016, 66.

³⁸ Ulansey 1998, 48.

³⁹ MAMA VIII, 37, no. 207.

bulunan kelime karşılığı “ἀετὸν”dur. Kartal anlamına gelen “ἀετός”,⁴⁰ Mithras kültüründeki yedi dereceden ziyade⁴¹ Mithraik yerel derecelerden⁴² birine karşılık geldiği düşünülmektedir (Res. 6). Nitekim Mithras kültü ile ilgili yazılı kaynaklarda Mithraik derecelerden birinin de “ἀετός” derecesinin olduğudur. Bu dereceler yerel aşamalar olarak nitelendirilir⁴³. Rohde'ye göre, bu yerel derecenin Derbe'de bir korniş üzerinde bulunan bu yazıtla kanıtlanmaktadır⁴⁴.

Lykaonia Bölgesi'nde Mithras izine ait bir diğer örnek Konya'nın Ilgın ilçesinde ele geçen bir stel örneğinde karşımıza çıkmaktadır. 0.87 cm yüksekliğinde 0.45 cm genişliğinde 0.19 derinliğinde olan stelin üzerinde kemerli niş içinde örgülü saçlarıyla bir kadın büstü görülmektedir. Bu kadın büstünün altında ise 3 satırlık Grekçe satır yer almaktadır⁴⁵. Yazıt da: “Αὐρ. Μίθρες τῆ ἰδία ἀδελφῆ / ἀναστασία ἀνέστησεν / μνήμης χάριν” ifadesi geçmektedir⁴⁶. Yazıtta “Μίθρες” kelimesinin geçmesi ilginçtir. Bu kelime Mithras⁴⁷ kavramına karşılık gelmektedir. Persli bir isim uzantısı olarak görülmekte olup Mithras kültürüyle ne kadar ilişkisi var saptamak zor ama Persli bir şahıs ismi olarak da düşünülebilir.

Konya iline bağlı Çumra ilçesinde yer alan Arık ören yerinde ele geçmiş bir kaya bloğunun üzerinde görülen bir diğer yazıt örneği de Mithras kültürüne işaret etmektedir⁴⁸. Bu yazıt “λεοντιον”dır. Bu kelime aslan anlamına geldiği için Mithras kültüründe tauroktonide karşımıza çıkmaktadır. Aslan ve kartal betimlerinin Mithras kültü için ilgili semboller olarak açıklanmaya yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur, çünkü yazıtlara göre İsauria veya Lykaonia'da Mithras'a dair bir kanıt yok denecek kadar azdır. Aslan, Mithras yedi basamaklı hiyerarşisi içerisindeki dördüncü basamağı oluşturan bir derecedir. Öte yandan aslanlar, Hitit döneminde kapıların ve mezarların koruyucusu olarak biliniyor⁴⁹.

Heykeltıraşlık Eserleri

Bugün Karaman ilinin bir ilçesi olan Emirgazi yerleşim yerinde 30 cm boyutunda olan miğferli bir Roma asker heykeli bulunmuştur (Res. 7). Tunik giymiş olan bu Roma askerinin sağ elinde Mithras'ın kayadan doğumuna atıfta bulunan bir sembolik betim görülmektedir⁵⁰. Figürün diğer eli ise aslan başının yer aldığı bir sütun üzerindedir⁵¹. Ramsay'e göre heykeliğin, aslan derecesindeki bir askeri temsil ettiğini düşünmektedir⁵². Nitekim Mithraik dereceler içerisinde aslanın yer aldığı bilinmektedir. Bu derece dördüncü

⁴⁰ DNP I, 212.

⁴¹ Yalnızca erkeklerin kabul edildiği Mithras kültüründe yedi dereceden oluşan bir hiyerarşi yapısı görülmektedir. Erginlenme törenleri adı verilen bu dereceler sırasıyla, Corax (Kuzgun), Nymphus (Gelin), Miles (Asker), Leo (Aslan), Persa (Persli), Heliodromus (Güneşin ulağı) ve Pater (Baba)'dır (Jerome. epist. CVII 2). Vermaseren'e göre bu yedi bilgi derecesi yedi gezegene denk gelmektedir. Corax Merkür, nymphus Venüs, miles Mars, leo Jüpiter, perses Ay, heliodromus Güneş ve pater Satürn ile temsil edilmektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Vermaseren 1969, 514).

⁴² Yerel dereceler arasında görülen “ἀετός” kavramı haricinde “ἱέρακες” ve “ὑαίνας” adı verilen bir diğil derecelerde bilinmektedir. Bu yerel dereceler Mithraik yedi dereceden daha önce olduğu düşünülmektedir. Nitekim eski kalınlardan bu Mithraik yedi derece kanıtlanmamaktadır. Örneğin Dura Europos ve Tuna'da yedi dereceden biri kabul edilen heliodromus kelimesi geçmemektedir (Porph. de abstinentia. IV, 16).

⁴³ Porph. de abstinentia. IV 16,

⁴⁴ Rohde 1894.

⁴⁵ MAMA VII, 24, no.126.

⁴⁶ MAMA VII, 24, no.126.

⁴⁷ Röhr 2009, 156.

⁴⁸ MAMA VIII 54, no. 308.

⁴⁹ Röhr 2009, 156, dn 544.

⁵⁰ Mithras'ın başındaki Frig külâhı dışında tamamen çıplak olarak bir kayadan doğduğu kabul edilir. Yukarıya kaldırdığı ellerinde hançer ve meşale tutmaktadır. Bu görünüşüyle kayadan doğan hayat veren niteliklere sahiptir (Vermaseren 1963, 75).

⁵¹ Ramsay 1909, 217 vdd, 308 vdd. Pl. 17; Vermaseren 1956-1960, 50; no. 20.

⁵² Ramsay 1909, 217, 308.

aşama olarak görülmekte olup ateş elementini temsil etmektedir⁵³. Güran'a göre askerin elinde betimlenen kayadan doğum imgesi ve aslan figürü Mithraiktir. Dolayısıyla bu heykelcik Lykaonia'da Mithras kültürünün varlığına kanıt olarak gösterilebilir⁵⁴.

Konya Arkeoloji Müzesi'nde MS 2. yy ait Herakles lahdinde Herakles'in 12 işinin temsil edildiği bölümlerde Mithras etkileri görülür (Res. 8a-b). Lahitte birinci betim alanında Mithras şapkası giyen Amazon kraliçesi Hippolyte bir at üzerinde Herakles'i sağ eliyle iterken görülmektedir. İkinci betim alanında ise Heraklesin boğayı öldürürken Mithras başlıklı bir figür tarafından engellenmek isterken betimlenmiştir. Mithras başlığı olan bu figürün tanrı Mithras kültü ile ilişkili olabileceği ihtimal dahilindedir. Ancak mitolojide boğayı öldürme hakkı sadece Mithras'a aittir⁵⁵. Herakles ise Mithras gibi, Perseus gibi görevlerin adamıdır. Perseus gibi hem doğuda hem de batı da çok sevilmektedir. Doğuda Perseus batıda ise Herakles ön plana çıkar. Ve bu ikili Mithras ve Herakles'in beraberliği ve benzerliği Anadolu halkı tarafından sevilen tasvirlerden birisidir⁵⁶. MS 1-2. yy'da toplumun her katmanından binlerce insan Mithras adına yemin etmeye başlamıştı⁵⁷. Böylesine popüler bir tanrı, Greko-Romen tanrı panteonuna girip kendisini Yunan mitolojisiyle harmanlaması doğaldı. Nitekim Konya Arkeoloji Müzesinde sergilenen MS 2. yy'a ait bir lahit üzerinde Mithras'ı Herakles döngüsüne entegre ederken bu harmanlama süreci kendini açıkça göstermektedir.

Sonuç

Anadolu'da Lykaonia Bölgesi'nde yer alan Neolitik dönemden itibaren tapınım yerleşmelerine konu olan İkonium, Derbe, Çumra, Emirgazi ve Ilgın kentlerinde, Antik döneme tarihlenen Mithras kült izleri oldukça ilgi çekicidir. Bu izler, Mithras'ın pek bilmediğimiz bir yönüne bir bakış açısı sağlamıştır. Çünkü Mitraizmin merkezinde her ne kadar Pers ideolojisini yattığını bilsek de Lykaonia bölgesinde Greko-Romen etkisinin Mithras'ın içeriğini zenginleştirdiğini görmekteyiz. Örneğin, Hindistan'da, İran'da ve Roma'da farklı isimlerle adlandırılan Mithras'ın, Anadolu'da özellikle Lykaonia İkonium'da Hellenistik ve Roma döneminde Grek tanrısı Perseus'la karşılaşarak bir takım etkileşim içerisine girdiği görülmüştür. Bu anlayış; Mithraizm ve Mithras Perseusla birleşerek İkonium'da kendisine yer bulmuştur şeklinde yorumlanabilir. İkonium sikkelerinde Perseus'un Mithras'la paralellik gösteren ikonografik özellikleri bu durumu doğrulamaktadır. Astrolojik olgularda bu birleşmeyi tamamen onaylıyordu. Muhtemelen bu sayede İkonium, şehrin kimliğine Hellenistik damgasını basan, destansı geçmişi bulunan, Perseus gibi kahramanlarla hem Yunanlıya öykünmenin bir yolunu hem de Hellenistik dönem öncesinden kalma İranlı kültürel unsurların (Mithraizm) etkisinde kalan yerel halkın isteğini karşılıyordu diyebiliriz. Bir bakıma Mithraizm siyaseti altında bu kültürün kurtarıcı ve birleştirici rolünü düşünmek hiç de olağandışı görülmemelidir.

⁵³ "Leo" derecesine erişmeden önce su ve ateş ile arınan adayın tören sırasında suya dokunmaması ve ellerini su yerine balla yıkaması gerekmektedir (Tert. Adv. Marc. I 13).

⁵⁴ Güran 2010, 47.

⁵⁵ Saudavar 2014, 282.

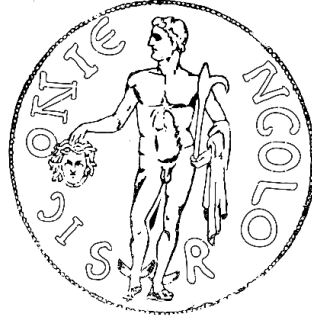
⁵⁶ Saudavar 2014, 290.

⁵⁷ Saudavar 2014, 282.

Kaynakça

- Abay, N. *Lykaonia Sikkeleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Arslan, M. 1999, "Roma Dönem'i Kilikya Şehir Sikkelerinde Mithras Kültü", *Olba*, II, 425.
- Bilgin, M. S. 2003, *Zarathustra*, İstanbul.
- Burkert, W. 1999, *İlkçağ Gizem Tapıları*, (Çev., Sina Şener), Ankara: İmge Kitabevi.
- Calder, H. W. M. 1927, "Missak ΛΑΤΥΠΙΟΣ?", *JHS*, 47, 178-179.
- Carnoy, A. J. 1917 "The Moral Deities of Iran and India and Their Origins", *AJT*, 21/1, 58-78.
- Clemen, C. 1931, *The Religions of the World*, London.
- DNP, Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike, 1996.
- Graves, R. 1959, *The Greek Myths*, Penguin Books: Baltimore-Maryland, U.S.A.
- Güran, S. 2010, *Küçük Asya'da Mithras Kültü*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Howe, T. P. 1934 "The origins and Function of the Gorgon Head", *Aj Arch*, 38, 341-58.
- Imhoof-Blumer, F. 1898 "Coin-Types of some Klikian Cities", *JHS*, 18, 161-180.
- Jerome. epist. (St. Jerome, Epistula) = Jerome, Select Letters, trans. by F. A. WRIGHT, Harvard 1933 (Loeb Classical Library).
- Jones, H. S. 1915, *Mithraism*, Encyclopedia of Religion and Ethics, C.VIII, New York.
- MAMA VII, 1956, *Monumenta Asiae Minoris antiqua: Monuments from Eastern Phrygia*, Ed. W.M. Calder, Manchester.
- MAMA VIII, 1962, *Monumenta Asiae Minoris antiqua IV: Monuments from Lycaonia, the Pisido-Phrygian Borderland*, Eds. W. M. Calder – J. M. R. Cormack Aphrodisias. Manchester.
- Plinius, *Natural History*, Çev. Human Resources Rackham, London: The Loeb Classical Library, 1958.
- Plut. Vit. Pomp. 24, 1, *Plutarch, Plutarch's Lives*, (Çev. Bernadette Perrin), Cilt. 5, Cambridge: Harvard University Press, 1968, 46-120.
- Porph. de. abstinentia (Porphyrios, De abstinentia ab esu animalium) = Plutarkhos, On Abstinence from Animal Food, şurada: The Select Works of Porphyry, trans. by T. Taylor, London 1823.
- Q. hist. Alex. (Quintus Curtius, Historiae Alexandri Magni) = Quintus Curtius, History of Alexander I, trans. by J. C. ROLFE, Harvard 1946.
- Raimond, E. 2004, "La Problématique Lukkienne", *Colloquium Anatolicum*, III, 93-146.
- Ramsay, W. 1909, *The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary*, London.
- Rohde, E. 1894, *Psyche: Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, III, Freiburg.
- Röhr, B. 2009, *Kult und Fest in Lykaonien*, Hamburg.
- Ruge, W. 1927, *Lykaonia maddesi. Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.*

- Sami, Ş. 1314, *Kamus-ül-Alam V*, İstanbul.
- Saudavar, A. 2014, *Mithraic Societies from Brotherhood ideal to Religion's Adversary*, Houston.
- Strabon, 1993, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika; XII, XV)*, Çev.: A. Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Saxl, F. 1931, *Mithras: Typengechichtliche Untersuchungen*, Berlin: Heindrichkeller.
- Turcan, R. 1996, *The Cults of the Roman Empire*, Wiley-Blackwell.
- Ulansey, D. 1998, *Mithras Gizlerinin Kökeni: Antik Dünyada Kozmoloji ve Din*, (Çev. Hüsnü Ovacık), İstanbul.
- Üzüm, H. 2016 “Mithra Her yerde: Mithra Senkrtizmi: Mitranın Greko-Romen ve Doğu İlahlarıyla Özdeşleştirilmesi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 33-63.
- Xenophon, *Anabasis I (Onbinlerin Dönüşü)*, Çev. Tanju Gökçol. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.
- Vermaseren M. J. 1956-1960, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*, I-II, The Hague.
- Vermaseren, M. J. 1963, *Mithras, the Secret God*, (trans. Therese ve Vincent Megaw), London.
- Vermaseren, M. J. 1969, *Hellenistic Religions*, Historia Religionum, I: Religions of the Past, Leiden.
- Vermaseren, M. J. 1982, *Mithriaca III: The Mithraeum at Marino. Études Préliminaires aux Religions Orientales dans L'Empire Romain*, Brill.

Res. 1: İkonium sikkeleri üzerindeki Perseus tasviri.

Res. 2: Via Tiburtinadan Mithras büstü. (1996, pl.30).

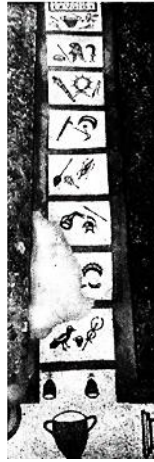
Res. 3: İkonium sikkeleri üzerinde yer alan (Turcan başlıklı Perseus büstü. (Abay 2018, 229, kat.no 133).

Res. 4: Mithras'ın tauroktoni sahnesi. (Vermaseren 1982, pl. XXII).

Res. 5: İkonium sikkesi üzerinde yer alan Perseus betimi. (Abay 2018, 229, kat.no.174).

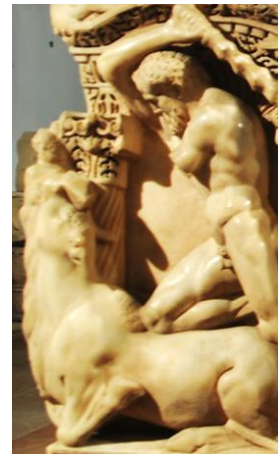
Res. 6: Ostia'da mozaik zemin üzerinde Mitraik Semboller. (Saudavar 2014, Fig. 4).

Res. 7: Emirgazi İlçesinde ele geçmiş bir Mithras etkili heykelcik. (Calder 1927, 178, Fig. 1).

a

b

Res. 8 a-b: Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki Herakles Lahdi üzerindeki Mithras etkili tasvirler.